

УДК 371.124

DOI 10.31499/2618-0715.1(10).2023.282286

СОЦІАЛЬНА ЯКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ РОЛЬ У ІНТЕНСИФІКАЦІЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Стрижаков Артем, кандидат педагогічних наук, ТОВ «Цифромаркет», директор

ORCID: 0000-0003-1407-939X

E-mail: sao-84@ukr.net

Автором з'ясовано, що розуміння соціальної якості особистості не можна обмежувати тільки аналізом специфіки і структури діяльності (мета, засіб, результат тощо). Це свідчить на користь того незаперечного факту, що потреби детермінують діяльність і тим самим безпосередньо впливають на соціальну якість особистості. Потреби не формально, не тільки як джерело, а змістовно, якісно визначають характер діяльності особистості. Потреба є центральною детермінуючою ланкою в реальній предметній діяльності людини.

З погляду її соціальної суті, соціальна якість особистості втрачає багатство зовнішнього вияву і зводиться до основних істотних властивостей.

Ключові слова: соціальна якість, діяльність, особистість, потреба, розвиток, детермінація, освіта, виховання, дія, соціалізація.

SOCIAL QUALITY OF PERSONALITY AND ITS ROLE IN THE SOCIALIZATION INTENSIFICATION

Stryzhakov Artem, Ph. D. in Pedagogy, LLC «Tsyfromarket», CEO

ORCID: 0000-0003-1407-939X

E-mail: sao-84@ukr.net

Understanding the individual social quality cannot be limited only to the analysis of the specifics and structure of activity (goal, means, result, etc.). This clearly testifies in favor of the indisputable fact that needs determine activity and thereby directly affect the social quality of an individual. Needs not formally, not only as a source, but meaningfully, qualitatively determine the nature of the individual's activity. The need is the central determining link in the real subject activity of a person. Therefore, it is quite clear that one cannot consider the social quality of the individual without addressing such an important element as – the need.

Considering the personality development determination, the problem of self-determination arises. In the process of development, at a certain stage, the individual begins to consciously organize his / her own life. So, a person begins to determine to a certain extent his / her development, in particular mental. The general system of determinants of personality development is becoming more complex: the number of its levels and measurements is increasing; the multiplicity of connections between causes, conditions, factors, prerequisites, etc. is increasing. At different stages of development, depending on the mass of circumstances, a certain measure of the ratio of social determination and self-determination is formed in a specific way in each individual.

The 178urrentt society changes at the modern stage of its development create new requirements for the system of education and upbringing of the younger generation. These changes are manifested in the paradigm of upbringing and education modification, in the shift of emphasis in public consciousness: the pupil from the object of pedagogical influences turns into a subject of his / her own development. The peculiarities of personality development as a biosocial entity are determined. It is important to understand the character, specifics of the social, what a person acquires in the process of involvement in the society and education life activities.

From the point of view of its social essence, the social quality of the individual loses the resplendence of the external manifestation and is reduced to the main substantial properties. At the level of socio-pedagogical theory, it is necessary to identify such essential social formations, which internally

united the set of social boundaries revealed during the personality study at the empirical level of research.

The correlation between external and internal, understood as the action of external causes through internal conditions, removes the opposition of external social conditioning and internal spontaneous development in the problem of development. And also, it allows overcoming the dualism of biological and social. The social is not simply superimposed on the biological, but is the very nature of man. Human nature itself is a product of history.

Keywords: *social quality, activity, personality, need, development, determination, education, upbringing, action, socialization.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Багато вчених висловлювали та висловлюють думку про те, що розвиток особистості здійснюється у нерозривному внутрішньому зв'язку з навчанням, у ході його поступального руху, де співпраця вихователя та вихованця є основним елементом освітнього процесу, оскільки розумовий розвиток вихованця здійснюється шляхом культурного розвитку вихованця.

Процес розвитку виховної системи, якщо над ним спостерігати достатньо довго, в загальному випадку не зводиться лише до ієрархізації (перехід від простого до складного), а є надто складним і запутаним процесом багатоступінчатої почерговості процесів ієрархізації і деієрархізації (перехід від складного до простого).

Загальновідомо, що прогрес в розвитку будь-якої діяльності полягає у введенні різного роду удосконалень. Іншими словами, будь-яка новація в сфері діяльності є модифікація цієї діяльності. З огляду сучасних досліджень виявляється, що в кожному виді діяльності існує природна межа новацій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні дослідження присвячені різним аспектам підготовки фахівця, розвитку його особистості. Вони стосуються як загальних проблем розвитку вищої освіти (В.Кремінь, О.Савченко, О.Глузман, Т.Левченко та інші), так і окремі проблеми розвитку особистості, зокрема її індивідуалізації, особистісної та суб'єктивної орієнтації (О.Пехота, А.Старева, Т.Тихонова та ін.), формування творчої, соціально-активної особистості (Т.Сущенко, Н.Кічук, С.Сисоєва). Актуальними проблемами є вивчення соціальних аспектів розвитку особистості, які містяться у працях Т.Алексєенко, І.Богданової, І.Зверєвої, А.Капської, Г.Лактіонової, В.Радула та ін.

Мета статті – показати, що інтенсифікація соціалізації особистості майбутнього фахівця буде відбуватися активно, за умови реалізації її соціальних якостей.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблеми соціалізації особистості, зокрема розвитку її соціальних, зокрема її соціальних якостей активно вивчалися у ХХ столітті.

Так, у окремих дослідженнях зазначається, що бажано розрізняти два поняття «соціальне» і «суспільне», які, зазвичай, ототожнюються. Найбільш загальною, висхідною характеристикою суб'єкта та його психіки у загальнолюдських якостях є соціальне. Відповідно в дослідженнях і розрізняють не тотожні «соціальне» та «суспільне». А суспільне розглядають як типологічну характеристику різних виявів загальної соціальності.

Соціальна активність вирізняє людину, як і інша особливість її поведінки – використання людиною знарядь праці. Окремі дослідники уважали, що людина є істотою як «технічною», так і «соціальною». В цьому і полягає ключ до пояснення поведінки людини. Тобто, основою, на якій ґрунтується поведінка людини є технічна діяльність людського суспільства.

Специфіка колегіальних дій полягає в тому, що колектив діє і виявляє себе як ціле; в його діяльності виключають нові якості й властивості його членів, і ці якості існують лише за умови взаємодії й об'єднання людей.

Взаємозв'язок біологічного й соціального у психологічній науці розкривається як поняття «розвиток особистості», «розвиток організму». Вони є лише науковими абстракціями, що охоплюють різні сторони єдиного, але водночас багатоякісного в своїх виявах процесу. Взаємовплив біологічного і соціального виступає в цьому процесі, мабуть, найбільш повно. Цей взаємний вплив здійснюється через систему психологічних властивостей людини.

Інші дослідники наголошують, що соціальне не просто «взаємодіє» з біологічним, на цій основі утворюються нові функціональні системи, які використовують біологічні механізми, забезпечують їх нові форми роботи. У формуванні таких «новоутворень» і виявляється факт виникнення вищих форм свідомої діяльності, які утворюються на межі природного й суспільного і які дають підстави для виокремлення такої науки, як психологія, що вивчає ті нові закони, які народжуються при цій взаємодії.

У процесі психічного відбиття відбувається селекція інформації, її перетворення, диференціація й інтеграція. Це забезпечує можливість не тільки фіксувати минуле й нинішнє, а й передбачати майбутнє, тобто психічне відбиття є випереджальним. У різних наукових концепціях уважається, що існує принцип випереджального відбиття зовнішнього оточення.

У соціології провідною є концепція взаємодії, оскільки людина з самого моменту народження є невід'ємною частиною взаємопов'язаних і взаємодіючих соціальних одиниць. На думку Т. Парсонса, елементарна взаємодія індивідів утворює зміст первинного рівня соціальної структури [2, с.30]. Деякі інші автори вважають, що взаємодія між двома й більше людськими індивідами може визнаватися як основний об'єкт дослідження й одиниці, яка підлягає зокрема, соціологічному аналізу.

Основними компонентами в процесі взаємодії між людьми є вони самі, їх взаємний зв'язок і, відповідно, взаємний вплив один на одного. Суттєвим компонентом у процесі взаємодії індивідів є факт їх взаємних змін як результат взаємовпливу.

Взаємодія складається із дій. Кожна соціальна дія є системою, що містить в собі ряд елементів: а) дієвий індивід; б) об'єкти дії або індивід, на якого діють; в) засоби або знаряддя дії; г) метод дії або спосіб використання засобів; д) реакція індивіда, на якого діють, або результат дії. «Дія, як свідомий акт виражає основне специфічне ставлення людини до світу: в ній людина – частина світу – є силою, яка свідомо змінює й перетворює світ. Таке ставлення притаманне лише людині,...», – зауважує С. Рубінштейн [5, с. 174]. Взаємозв'язок зовнішнього й внутрішнього, зрозумілий як дія зовнішніх причин через внутрішні умови, знімає в проблемі розвитку протиставлення зовнішньої соціальної зумовленості і внутрішнього спонтанного розвитку, дозволяє подолати дуалізм біологічного й соціального. Уявивши, що соціальне не просто надбудовується над біологічним, а є самою природою людини, оскільки сама природа людини є продуктом історії.

Кожний соціальний організм є функціонуючою системою, яка вимагає певної регуляції, впорядкованості. Аналіз свободи волі й відповідальності в світлі детермінації може здійснюватися з урахуванням таких моментів: а) людина не вільна «в емпіричному» відношенні, – поведінка її повністю підпорядкована закону причинності; б) але людина вільна «як річ у собі», в «розумоопановувальному» відношенні й закону причинності не підлягає; в) завдяки цьому її розум ні від чого не залежить у самому акті вибору із можливостей «емпіричної» дійсності; г) тому людина відповідальна за свій вибір, і покарання виступає лише як акт покарання.

Вважається, що еволюція суспільства відбувається стрибкоподібно, і новий рівень такої еволюції є запасом здібностей, які стають корисними в перспективі. Так, наприклад, вид містить таємні можливості корисні в далекому майбутньому. Відповідно, вид може вести себе від пристосовування до зміни поведінки, а це є основою того, процес еволюції є дискретним.

Досвід соціального розвитку, накопичений протягом кількох тисячоліть однозначно засвідчує на користь того, що соціальна самоорганізація виявляється як почерговість двох процесів, що взаємовиключають один одного, – ієрархізації і деієрархізації. Ієрархізація – це послідовне об'єднання елементарних дисипативних (структура, яка може існувати лише при обміні із середовищем речовиною, енергією й інформацією) у дисипативні структури більш високого порядку. Деієрархізація – це послідовний розпад складних дисипативних структур на більш прості. Такий підхід правомірний стосовно будь-якого утворення, зокрема й соціального. Правомірним є його застосування й до виховного процесу як складного утворення. Аналіз такого процесу показує, що він може здійснюватися у різних напрямках: виховні структури (впливи) можуть виявлятися в різній послідовності за різними правилами, наслідком чого є можливе виникнення ієрархічних виховних систем різного типу.

Спектр напрямків, у яких може здійснюватися ієрархізація і деієрархізація не є зовсім довільним: він стає заданим природою тієї системи, яка зазнає зазначеної еволюції. Інакше кажучи, він визначається біфуркацією – розгалуженням старої якості на кінцеву множину потенційно нових якостей. Це так звана нелінійність першого роду, яка надає процесу самоорганізації із самого початку неоднозначності («стохастичності»). Перехід виховного впливу (виховної системи) від одного стану до іншого вимагає вибору із множини можливих нових структур певної однієї. Тому на місце традиційному динамічному детермінізму приходить суттєво новий «стохастичний», або ймовірнісний, детермінізм (ланцюжок біфуркацій і послідовність актів вибору).

Картина самоорганізації виховних систем цим не обмежується. Ланцюжок біфуркацій у змозі не тільки повести самоорганізуючу систему від початкового стану, а й повернути її в цей стан. Так, В. Рибалка вважає, що підструктуру характеру доцільно залишити у соціально-психолого-індивідуальному ряді підструктур, ставлячи її ближче до соціально-зумовленої підструктури; а також ввести дві нових підструктури – спілкування та самосвідомість [4].

Специфічне відтворення позаприродного світу передбачає не тільки складні процеси мислення, пам'яті, уяви, а й особливий простір їх складних процесуальних зустрічей в осмисленні не просто дійсності й рефлексії на неї, а дійсності, що містить смисл цілеспрямовано й доцільно діючого суб'єкта. «Щоб мати психіку, потрібно мати насамперед суб'єкта», «суб'єкт завжди суб'єкт дії, але не будь-якої цілеспрямованості» [2, с. 262]. Можливість і необхідність бути суб'єктом є родовою, по-різному реалізованою властивістю людини.

За В. Гегелем, І. Кантом, К. Платоновим, ідеали – вищі гуманістичні цілі, вони відсунуті в часі, розраховані на довготривалу дію й досягнення; а можливо, й недосяжні. За схемами двофакторної детермінації розвитку особистості стоїть гомеостатична модель, яка виводить будь-які прояви активності організму в ході еволюції із прагнення до досягнення рівноваги.

Серед еволюціоністських поглядів на взаємини організму й середовища Ж. Піаже виділив три варіанти:

- а) пояснення адаптивних змін організму виключно впливом середовища (ламаркізм);
- б) пояснення адаптації ендегенними внутрішніми мутаціями з наступним відбором;
- в) пояснення адаптації прогресуючим впливом зовнішніх і внутрішніх факторів.

Аналіз і створення відповідних впливів на особистість вихованців і може бути одним із головних завдань виховання. Осмислення соціального змісту даної проблеми в контексті розвитку й виховання людини в сучасних умовах для педагогічної науки стає спеціальним завданням. Складність пояснення соціального характеру виховання прихована в особливому його змісті. Визначальною ознакою цього змісту є об'єкт виховання – людська особистість. Сутність людини вбачається або в самій людині, або в

тому середовищі (біологічному, соціальному або фізичному), що впливає на неї. На емпіричному рівні досліджень особистість і її цілісність розглядаються як своєрідні соціальні явища, як деяка сукупність соціальних рис. І в цьому разі соціальна якість особистості з'являється у всій повноті життя, вона, по суті, прихована за явищами буття особистості.

Статус особистості є об'єктивною характеристикою, але він може усвідомлюватися людиною адекватно чи неадекватно, активно чи пасивно, цілковито, частково або зовсім не усвідомлюватись. Науковий аналіз статусу особистості охоплює вивчення її реального економічного стану (майнова характеристика, загальний зарібок, забезпеченість житлом, реальний бюджет у співвідношенні зі структурою споживання тощо), політико-правового стану як певного балансу прав і обов'язків громадянина (права й обов'язки особистості становлять ядро статусу особистості). Поняття статусу має бути доповнене поняттям позиції особистості, що характеризує суб'єктивний (активний, діяльнісний) бік становища особистості у структурі суспільства. У складних за своєю природою суспільних відносинах кожна особистість може займати кілька позицій, що відрізняються одна від одної за своїм значенням, визначеністю та іншими ознаками. Наприклад, людина може займати професійну позицію, сімейну, суспільно-політичну, культурну, національну тощо [6, с. 99]. І в цьому разі соціальна якість особистості з'являється в усій повноті життя, вона, по суті, прихована за явищами буття особистості.

Із погляду її соціальної суті, соціальна якість особистості втрачає багатство зовнішнього вияву і зводиться до основних істотних властивостей. На рівні соціально-педагогічної теорії необхідно виявити такі сутнісні соціальні утворення, які внутрішньо поєднали сукупність соціальних меж, виявлених при вивченні особистості на емпіричному рівні дослідження.

Взаємодія поєднує людей не тільки синхронно, а й діахронно, забезпечуючи спадкоємність соціального порядку культури в формі успадкування деякої суми (а, точніше, системи) досягнень. Останні часто називають соціальною і культурною спадщиною даного суспільства, включаючи в це поняття духовні цінності, культурні традиції, стійкі стандарти світосприйняття і поведінки, норми моралі, стереотипи мислення, політичні і правові практики, естетичні уявлення. При цьому частиною спадщини є і соціокультурний досвід, знання, досягнення, що стали традицією, і ті, якими було знехтувано на якомусь етапі, або ж переосмислено, «підправлено».

Особистість потрібно розуміти як процес здійснення сукупності ієрархічно співвіднесених різних видів діяльності. Діяльність є динамічною, саморозвивальною ієрархічною системою взаємодій суб'єкта зі світом, у процесі яких відбувається народження психічного образу, втілення його в об'єктові, здійснення й перетворення опосередкованого психічним способом суб'єкта в предметній дійсності. У тому разі, якщо особистість виступає як об'єкт, її індивідуальне буття формується переважно під впливом зовнішніх впливів, різних умов і обставин. Якщо ж особистість є суб'єктом, вона сама максимально творить своє індивідуальне буття, змінює обставини і тим самим сама себе змінює.

Основним завданням представників соціогенетичного напряму є вивчення процесів соціалізації людини, засвоєння людиною соціальних норм і ролей, набуття соціальних настанов і ціннісних орієнтацій, формування соціального і національного характеру людини як члена тієї або іншої спільності [6, с. 9].

Термін «особистість» в значенні «Personalitat» вживається психоаналітиками (З. Фрейд, К. Юнг), представниками гуманістичної психології (А. Маслоу, Г. Оллпорт), а також автором теорії неповторної індивідуальної особистості Г. Мюрреєм. У цих психологічних течіях особистість є як дещо «одиничне», унікальне, що різко відрізняється від периферійного соціального фасаду, тобто соціальної маски, персони, «соціального індивіда». «Індивід» тим самим стає ядром «особистості» і як «одинична» істота протиставляється світу.

Підсумовуючи зазначимо, що у наукових узагальненнях існує три найбільш розповсюджені варіанти двофакторних теорій, або, як їх також називають, «концепцій подвійної детермінації розвитку» особистості людини: теорія конвергенції двох факторів (В. Штерн), теорія конфронтації двох факторів (З. Фрейд) і концепція взаємодії двох факторів.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Отже, соціальна якість особистості відіграє важливу роль в процесі інтенсифікації особистості. Основними компонентами в процесі взаємодії між людьми є вони самі, їх взаємний зв'язок і той, що звідси слідує взаємний вплив однієї людини на іншу. Серед багатьох видів діяльності, які доводиться виконувати кожній особистості, виокремлюється основний або переважаючий вид діяльності. Цей вид діяльності може: а) бути вибраний випадково, нав'язаний силою життєвих обставин і не співпадати з покликанням. У цьому випадку така діяльність не сприяє формуванню цілісної особистості; б) співпадати зі здібностями і покликанням особистості, що максимально активно формує її цілісність; в) лише частково співпадати з покликанням особистості. Звідси цілком зрозуміла і її часткова функція щодо формування цілісної структури особистості, її соціальних якостей. При цьому важливо мати на увазі, що і суспільні відносини, які утворюються навколо переважаючого роду діяльності, мають істотний вплив не тільки на всю систему відношень особистості, структуру її спілкування, а й на всю соціальну її якість. Будь-яка особистість володіє достатньо великим потенціалом, який реалізується в окремій діяльності лише частково. Тому його об'єктивна і більш чи менш повна оцінка можлива за умови розгляду всієї сукупності діяльностей, які виконуються особистістю. Важливо, що реалізація і розвиток її потенціалу суттєво залежить від того, в які зв'язки з іншими людьми і яким чином ця особистість включається.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеенко Т. Ф. Соціалізація особистості : можливості й ризики : наук.-метод. Посіб. Київ : «Педагогічна думка», 2007. 152 с.
2. Parsons T. Some problems of general theory in sociology. *Theoretical Sociology: Perspectives and Developments*. 1970. С.27–67.
3. Радул В. В. Соціальна зрілість особистості: монографія. Х. : Мачулін, 2017. 442 с.
4. Рибалка В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: монографія. К. : ІППО АПН України, 1998. 160 с.
5. Рубінштейн С. Л. Основи загальної психології. Х., 1999. 608 с.
6. Столяренко О. Б. Психологія особистості: навч. Посібник. К. : Центр учбової літератури, 2012. 280 с.

REFERENCES

1. Aliksieienko T. F. Sotsializatsiia osobystosti : mozhlyvosti y ryzyky : nauk.-metod. Posib. Kyiv : «Pedahohichna dumka», 2007. 152 s. [in Ukrainian].
2. Parsons T. Some problems of general theory in sociology. *Theoretical Sociology: Perspectives and Developments*. 1970. S.27–67 [in English].
3. Radul V. V. Sotsialna zrilist osobystosti: monohrafiia. Kh. : Machulin, 2017. 442 s. [in Ukrainian].
4. Rybalka V. V. Osobystisnyi pidkhid u profilnomu navchanni starshoklasnykiv: monohrafiia. K. : IPPO APN Ukrainy, 1998. 160 s. [in Ukrainian].
5. Rubinshtein S. L. Osnovy zahalnoi psykholohii. Kh., 1999. 608 s. [in Ukrainian].
6. Stoliarenko O. B. Psykholohiia osobystosti: navch. Posibnyk. K. : Tsentr uchbovoi literatury, 2012. 280 s. [in Ukrainian].